

Wyznaczenie i typologia miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze

*Determination and typology of medium-size cities
losing their socio-economic functions*

PRZEMYSŁAW ŚLESZYŃSKI

Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. S. Leszczyckiego PAN
00-818 Warszawa, ul. Twarda 51/55; psleszyn@twarda.pan.pl

Zarys treści. Podstawą opracowania jest ekspertyza wykonana w roku 2016 przez autora na potrzeby *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju* (Śleszyński, 2016a). W stosunku do oryginału znacznie rozbudowano część metodyczną oraz opis wyników badawczych, a także zmieniono część terminologii. Impulsem do przygotowania tej ekspertyzy było wskazanie w rządowym dokumencie na potrzebę wzmocnienia roli średnich miast w systemie osadniczym, w celu równoważenia rozwoju społeczno-gospodarczego kraju. Dlatego cele artykułu są utylitarne. Do typologii wykorzystano delimitację obszarów problemowych (Śleszyński i inni, 2017a, b; wykonaną również na potrzeby programowo-strategiczne w związku z realizacją zapisów *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*) oraz opisaną szczegółowo w artykule analizę wielokryterialną na podstawie 7 wskaźników tracenia funkcji społeczno-gospodarczych. Końcowym efektem było wyłonienie 122 miast średnich, które zaleca się wesprzeć poprzez stosowną politykę rozwoju. Sklasyfikowano je w 4 kategoriach: miasta kryzysowe, obniżającego się potencjału, stagnujące i zagrożone marginalizacją.

Słowa kluczowe: analiza wielokryterialna, typologia, miasta, rozwój społeczno-gospodarczy, *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju*.

Wprowadzenie

W Polsce w ostatnich dekadach zachodzą poważne zmiany w systemie osadniczym, jego wewnętrznej strukturze i hierarchii jednostek. Procesy transformacji społeczno-gospodarczej po 1989 r., nowy podział administracyjny od 1999 r., wejście Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. oraz odwrócenie trendów demograficznych powodują różnicowanie potencjału społeczno-ekonomicznego poszczególnych miast i przesunięcia w ich wzajemnych relacjach i oddziaływaniach, związane z lokalizacją działalności gospodarczej oraz atrakcyjnością miejsc pra-

cy i zamieszkania. Zasadne staje się pytanie o kierunki i skutki tych zmian, w tym w kontekście rozwoju społeczno-gospodarczego i polityki regionalnej.

Wybór miast średnich, które należy wesprzeć poprzez odpowiednią politykę rozwoju wiąże się z faktem, że pełnią one szczególnie ważną rolę stabilizującą w policentrycznym systemie osadniczym. Prawidłowe wykształcenie i funkcjonowanie tego systemu powinno wpływać pozytywnie na spójność terytorialną, zmniejszanie dysproporcji rozwojowych i tendencji do nadmiernej koncentracji, obniżanie kosztów działalności, większe prawdopodobieństwo wystąpienia efektów synergicznych, osłabianie negatywnych sprzężeń zwrotnych oraz komplementarną współpracę sieciową. Wynika z tego, że systemy typu policentrycznego są bardziej konkurencyjne i efektywne (Domański, 1980).

Równocześnie transformacja polityczna i społeczno-gospodarcza po 1989 r. spowodowała silną dezindustrializację większości miast i problemy z utrzymaniem ich bazy ekonomicznej. Wiele ośrodków, zwłaszcza średnich i mniejszych, opartych na monofunkcyjnych zakładach przemysłowych, popadło w poważny regres społeczno-gospodarczy. Z kolei reforma administracyjna 1999 r. spowodowała dalsze zmiany lokalizacji różnego rodzaju działalności miastotwórczych i w przypadku wielu miast nasiliła problemy wynikające z różnic w położeniu w hierarchii administracyjno-osadniczej, w tym wypłukiwanie funkcji. Obserwowana i narastająca depopulacja kraju dodatkowo pogłębi problemy społeczno-gospodarcze większości ośrodków miejskich (Stryjakiewicz, 2014). Faktyczna skala spadku liczby ludności będzie prawdopodobnie jeszcze większa od oficjalnie spodziewanej, ze względu na przeszacowanie prognoz GUS wskutek nierejestrowanej emigracji zagranicznej i w przypadku niektórych miast (np. Bytomia, Tarnowa, Ostrołęki) może wynieść nawet 40-50% w perspektywie 2050 r. (Śleszyński, 2016b).

Pomimo korzystnego historycznego wykształcenia się pełnej sieci miast różnej wielkości, dość równomiernie rozmieszczonych geograficznie, polski system osadniczy po 1990 r. pozostaje w stanie coraz większej nierównowagi. Ma to miejsce wskutek tendencji polaryzacyjnych, polegających zwłaszcza na koncentracji zasobów i potencjałów w największych ośrodkach, w tym w Warszawie oraz reorganizacji, w tym destrukcji powiązań funkcjonalnych pomiędzy ośrodkami różnego typu. Następuje coraz większa dywergencja zasobów kapitałowych i ludzkich, potęgująca problemy demograficzne, społeczne i ekonomiczne, zwłaszcza na peryferiach. Są to procesy długotrwałe (Smętkowski, 2015; Wiśniewski i inni, 2016). Tymczasem na obszarach poza oddziaływaniem największych aglomeracji – stolic województw głównymi ośrodkami organizującymi układy społeczno-gospodarcze są miasta średnie. Ich pozycja wpływa bezpośrednio na rozwój zapleczy i terenów wiejskich, w tym marginalizowanych obszarów problemowych. Wzmocnienie sieci miast i ich silniejsze powiązanie z miejscami degradacji społeczno-gospodarczej powinno przyczynić się zarówno do zapewnienia stabilniejszych podstaw rozwojowych samych

ośrodków miejskich, komplementarności funkcji w różnych układach, jak też dyfuzji bodźców wzrostowych oraz „wydźwigania” podopadających obszarów z pułapek kryzysowych.

W grupie średnich miast występują niekorzystne tendencje związane z ich silnym różnicowaniem się, w tym osłabianiem znaczenia społeczno-gospodarczego oraz dysfunkcjami w zakresie powiązań pomiędzy nimi i z otoczeniem. Skutkuje to pogłębianiem się różnic rozwojowych w układach regionalnych i lokalnych. Problemy rozwojowe dotyczą m.in. spadku liczby ludności (zwłaszcza lepiej wykształconej w wieku produkcyjnym mobilnym, osób rzutkich i przedsiębiorczych), pogarszania się struktury wieku (w tym zwłaszcza starzenia się populacji; Wiśniewski i inni, 2016), nierównowagi popytowo-podażowej na lokalnych rynkach pracy (powodującej nadmierne, kosztowne i szkodliwe dla organizacji życia społecznego dojazdy do pracy), utraty funkcji ekonomicznych (w tym zwłaszcza utraty działalności i zmniejszania się liczby siedzib dużych przedsiębiorstw, osłabiania bazy ekonomiczno-budżetowej samorządów), deindustrializacji (Rachwał, 2015), różnorodnych problemów społecznych (polaryzacja, wykluczenie, patologie i inne – Szafrąńska, 2015) oraz niezadowolającej na ogół dostępności transportowej (Śleszyński, 2014b), w tym powiązań z innymi miastami i regionami transportem publicznym oraz efektywności kosztów i czasu przejazdu (Więckowski i inni, 2014; Śleszyński, 2016c). W ośrodkach tych następuje także suburbanizacja i związana z tym dekoncentracja zasobów społeczno-ekonomicznych, przyczyniając się do wzrostu obciążeń związanych z obsługą infrastrukturalną, w tym transportową. Skutkiem rozpraszania osadnictwa wokół miast i ekstensywności zagospodarowania jest niższa efektywność ekonomiczna i wzrost kosztów publicznych (Kowalewski i inni, 2014; Wójcik, 2016).

W powyższym kontekście, wiele opracowań naukowych i eksperckich wskazuje na zagrożenia związane z destabilizacją polskiego policentrycznego systemu osadniczego, takie jak hipertrofia (przerost) funkcji (Wyżnikiewicz; 1997; Lijewski, 2003), zwłaszcza na wyższych szczeblach hierarchii osadniczej (Śleszyński; 2007; Rogacki, 2006; Taylor i Ciechański, 2015), „wypłukiwanie” funkcji (Korcelli, 1999; Smętkowski, 2007; Śleszyński 2009; Korcelli-Olejniczak, 2012; Owsiański i Śleszyński, 2016), zaburzenia powiązań i relacji między miastami (Korcelli-Olejniczak, 2004; Komornicki i inni, 2014; Szejgiec i Komornicki, 2015), brak efektów synergii przy nawet sprzyjających ciężeniach grawitacyjnych (Śleszyński, 2015a), niezrównoważenie systemu osadniczo-regionalnego (Liszewski, 1994; Korcelli, 2008; Parysek, 2004; Węclawowicz i inni, 2006; Sokołowski, 2014; Zaborowski, 2014; Korcelli-Olejniczak i Korcelli, 2015), zwłaszcza pod względem popytu i podaży na rynku pracy (Bagdziński i inni, 1995; Jończy, 2010; Gruchociak, 2012; Śleszyński, 2014a), w tym w kontekście relacji miasto-wieś (Rosner, 2001), a także ryzyko dominacji przez inne ośrodki

zagraniczne (Korcelli-Olejniczak, 2004; Śleszyński, 2008; Węclawowicz, 2008; Grochowski, 2014).

W rozwiązywaniu problemów średnich miast niewystarczająca jest skuteczność stosowanych dotychczas sposobów prowadzenia polityki rozwoju. Instrumenty wsparcia finansowego uzależnione są często od wybiórczej aktywności i kompetencji zainteresowanych samorządów oraz ich zdolności do realizacji projektów rozwojowych, umiejętności pozyskiwania środków i inwestorów, budowania zgody społecznej wokół spraw strategicznych ponad podziałami politycznymi, wreszcie umiejętności zarządczych.

W sumie wymienione czynniki silnie uzasadniły podjęcie wobec miast średnich zindywidualizowanej polityki rozwoju, w tym interwencji publicznej. Nadzrędnym celem powinno być przywrócenie stabilizującej oraz prorozwojowej lokalnie i regionalnie roli tych ośrodków, które utraciły lub tracą swój potencjał społeczno-gospodarczy i pełnione funkcje w systemie osadniczym kraju. Konieczne jest wsparcie funkcji miast średnich w celu aktywizacji ich zasobów i potencjałów, mogących skutecznie przeciwstawić się procesom polaryzacyjnym. W tym kontekście można sugerować, że szczegółowe cele polityki rozwoju ukierunkowanej terytorialnie wobec wybranych miast średnich, marginalizowanych i tracących funkcje społeczno-gospodarcze, wynikają z konieczności (*Strategia...*, 2017, uzupełnione):

- stabilizacji i przywracania ich roli w policentrycznym systemie osadniczym,
- tworzenia efektywnych powiązań funkcjonalnych w różnych układach hierarchicznych i sieciowych,
- restrukturyzacji i reindustrializacji (zwłaszcza w większych ośrodkach z tej grupy),
- tworzenia warunków do rozwoju przedsiębiorczości (zwłaszcza o charakterze innowacyjnym),
- zwiększania aktywności zawodowej ich mieszkańców oraz mobilności (bez konieczności zwiększania skali dojazdów do pracy),
- poprawy jakości życia mieszkańców poprzez rozwój i łatwiejszy dostęp do usług publicznych (optymalizacja dostępności w różnych skalach osadniczo-prze-strzennych).
- racjonalizacji zagospodarowania przestrzennego, w tym ograniczania rozpraszania zabudowy i procesów dekoncentracji działalności.

W celu zaplanowania odpowiednich działań wobec miast średnich przeprowadzono szczegółową analizę tego typu ośrodków, w której zajmowano się analizą zmian koncentracji funkcji społeczno-gospodarczych. Ma to uzasadnić podejmowanie zindywidualizowanych działań oraz zapewnić efektywność prowadzonej polityki rozwoju.

Założenia i metodyka

Bezpośrednim powodem wykonania analizy był obserwowany proces polaryzacji społeczno-ekonomicznej kraju, pomimo aktywnej polityki państwa i samorządów mającej przeciwdziałać tym zjawiskom. Niezależnie od oceny tych działań, tj. czy są one słuszne i racjonalne, analiza miała wskazać, które miasta wymagają jeszcze większej troski, aby ich pozycja w systemie osadniczym i społeczno-gospodarczym nie ulegała dalszemu pogorszeniu, grożąc marginalizacją i zjawiskami kryzysowymi.

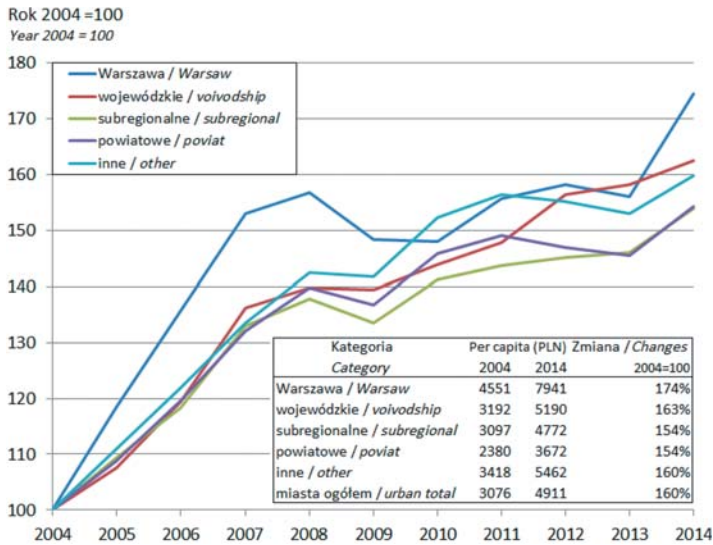
Celem opracowania było zatem wyznaczenie miast, w których po wejściu Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. nastąpił bezwzględny lub względny spadek ich znaczenia na tle innych ośrodków miejskich. Wiąże się to zarówno z tzw. wypłukiwaniem funkcji, zwłaszcza wyższego rzędu, jak też z brakiem powstawania nowych ich lokalizacji w miastach o niższej randze osadniczej. Zajęto się miastami średnimi, co szczegółowo wyjaśniono dalej.

Przez pojęcie „funkcje społeczno-gospodarcze” rozumie się różnego rodzaju działalność wykonywaną w mieście, rozpatrywaną jako element zarówno miasta, jak i większej całości osadniczej, w skład której badany ośrodek wchodzi (Suliborski, 1983). Efektem tych działalności jest sytuacja społeczno-gospodarcza. Przykładowo, jeśli upada zakład przemysłowy, maleje liczba miejsc pracy, a miasto przestaje być atrakcyjne dla migrantów, co w warunkach niskiego przyrostu bądź ubytku naturalnego przyczynia się do spadku liczby mieszkańców. Tym samym funkcje identyfikowane są w opracowaniu pośrednio.

Funkcja oznacza tu rodzaj relacji pomiędzy elementami zbiorów (Korcelli-Olejniczak, 2004). Zakłada się, że tracenie funkcji polega na spadku pozycji względem innych miast i całego kraju. Dotyczy to zatem procesów różnicowania się ośrodków w hierarchii osadniczej. Na rycinach 1 i 2 przedstawiono wybrane 2 wskaźniki, dające argumenty za tą polaryzacją w kontekście niniejszej analizy, tj. na przykładzie budżetowych dochodów własnych miast różnych kategorii oraz stopy bezrobocia. W tym pierwszym przypadku analizy pokazują, że dochody budżetowe *per capita* miast subregionalnych (grodzkich – miast na prawach powiatu) i powiatowych (stolic powiatów) w latach 2004-2014 rosły najwolniej, gdyż osiągnęły tylko 154% poziomu z okresu początkowego (z uwzględnieniem inflacji), podczas gdy wskaźnik ten dla Warszawy wyniósł 174%, dla innych miast wojewódzkich – 163%, a dla mniejszych miast (gminy miejskie i miejsko-wiejskie niebędące stolicami powiatów) – 160%.

W drugim przypadku na podstawie danych za 2014 r. wykazano odwrotnie proporcjonalną zależność poziomu bezrobocia od wielkości miasta: im ono mniejsze, tym poziom tego zjawiska był większy.

Procedura wyróżnienia była trzyetapowa. W pierwszym etapie wyznaczono miasta tracące funkcje gospodarcze. W drugim etapie te wyniki starano się

Ryc. 1. Dywergencja dochodów własnych budżetów gmin miast (gmin miejskich i miejsko-wiejskich) w podziale na kategorie osadniczo-administracyjne

Źródło: na podstawie danych GUS.

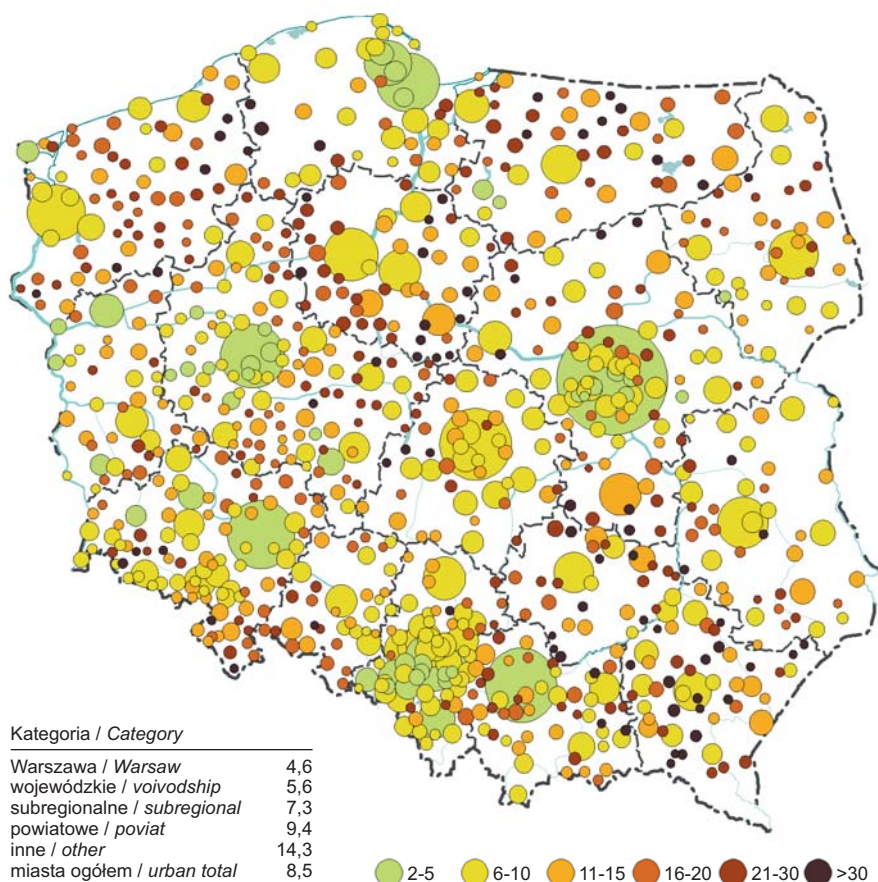
Divergence of own-budget revenues of gminas in the urban or urban-rural categories combined, as broken down by settlement and administrative categories

Source: based on Central Statistical Office data.

połączyć z delimitacją obszarów problemowych, wykonaną w ramach innego projektu IGiPZ PAN dla Ministerstwa Rozwoju (Śleszyński i inni, 2017a)¹. Do wyznaczenia miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze wybrano metodę oceny wielokryterialnej. Najpierw dokonano wyboru wskaźników cząstkowych, które testowano pod względem zróżnicowania. Następnie obliczono, które zmiany wskaźników w miastach były niższe od średniej. Na zakończenie pierwszego etapu wybrano te miasta, w których większość z branych pod uwagę wskaźników (6 lub 7 na 7 analizowanych) była gorsza niż dla całego kraju. Takie zakreślenie oznaczało zdecydowanie niższy wzrost ośrodków i tym samym tracięcie dystansu rozwojowego w całej populacji miast.

W drugim etapie wyniki zestawiono z syntetycznym wskaźnikiem obszarów problemowych, opracowanym poprzez zsumowanie syntetycznego wskaźnika

¹ Cytowana praca (Śleszyński i inni, 2017a) bazuje z kolei na opracowaniu pt. *Delimitacja obszarów strategicznej interwencji państwa: obszarów wzrostu i obszarów problemowych* wykonanym w Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN dla Ministerstwa Rozwoju w latach 2015-2016 w ramach projektu „Zidentyfikowanie obszarów strategicznej interwencji państwa, w tym obszarów problemowych” przez zespół: P. Śleszyński (koordynacja), J. Bański, M. Degórski, T. Komornicki, przy współpracy: D. Cerić, A. Deregowska, D. Mazurek. Zob. też: Śleszyński i inni, 2017b.

Ryc. 2. Poziom bezrobocia (liczba bezrobotnych na 100 osób w wieku produkcyjnym) w 2014 r. Wielkość sygnatur proporcjonalna do liczby ludności

Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Unemployment (numbers unemployed per 100 people in the population of working age), 2014. Wheel size in proportion to population

Author's own elaboration based on Central Statistical Office data.

społecznych i ekonomicznych obszarów problemowych (Śleszyński i inni, 2017a, b). Miało to na celu skonfrontowanie dynamiki zmian ze stanem rozwoju społeczno-gospodarczego. Otrzymany zbiór wyników może być uznany za wyznaczenie miast tracących funkcje, w których równolegle obserwuje się szczególnie nagromadzenie negatywnych cech struktury społeczno-gospodarczej. W ostatnim trzecim etapie ze zbioru wszystkich miast wyodrębniono podzbiór miast średnich, które sklasyfikowano w czterech typach, będących „skrzyżowaniem” natężenia tracenia funkcji ze stanem rozwoju społeczno-gospodarczego, w tym

zwłaszcza z sytuacją na rynku pracy. Szczegóły omówiono w dalszej części opracowania.

Jeśli chodzi o miasta średnie, to zdefiniowano je głównie na podstawie kryterium liczby ludności. Jest to znaczące uproszczenie, bowiem kontrowersyjny jest zarówno sam termin „miasto średnie”, jak też wyłącznie demograficzne kryterium wyznaczania rangi lub zbiorów (kategorii) miast (Eberhardt, 1986; Runge, 2012). Za stosowaniem tego terminu przemawia jego zrozumiałość dla powszechnego odbiorcy w kontekście celów *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju*, (2017).

Za miasta średnie uznano więc miasta niewojewódzkie oraz liczące powyżej 20 tys. mieszkańców. Chcąc jednak uwzględnić znaczenie statusu administracyjnego, do tej kategorii włączono też miasta 15-20 tys. mieszkańców będące stolicami powiatów (tab. 1). Trzeba przy tym zaznaczyć, że o ile dolna granica liczby ludności mniej więcej odpowiada przyjmowanym definicjom miast średnich w Polsce, o tyle górna została znacznie zawyżona. Według większości polskich opracowań są to bowiem ośrodki liczące 20-100 tys. mieszkańców (Runge, 2013), rzadko tylko są to inne zbiory (np. T. Kaczmarek, 2008 definiuje je w granicach 50-180 tys. mieszkańców, a Szmytkowska, 2017 – wyjątkowo między 100 a 250 tys. mieszkańców, co zdaje się raczej odpowiadać koncepcji *secondary cities*). Podniesienie górnej cezurę w niniejszej analizie wynikało z potrzeb Ministerstwa Rozwoju i objęcia badaniami miast mających status poniżej stolicy województwa. W związku z tym analiza objęła następujących 20 miast powyżej 100 tys. miesz-

Tabela 1. Liczba miast według kategorii administracyjno-wielkościowych i rejestrowanej liczby ludności w Polsce w 2014 r. Kolorem szarym oznaczono 255 miast zdefiniowanych jako „miasta średnie”

Number of towns and cities by administrative status and population size in Poland in 2014. Grayscale marks the 255 towns and cities assigned to the category of “medium-sized “ urban centre

Kategoria <i>Category</i>	Liczba mieszkańców (2014, tys.) <i>Number of population (2014, '000)</i>								Razem <i>Total</i>
	<5	5-10	10-15	15-20	20-40	40-100	100-300	>300	
Warszawa (stolica kraju)								1	1
Stolica województwa							8	9	17
Miasto powiatowe grodzkie					1	26	21		48
Stolica powiatu		28	54	52	87	45			266
Inne miasto	302	167	57	31	23	1			581
Razem	302	195	111	83	111	72	29	10	913

Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Author's own elaboration based on Central Statistical Office data.

kańców: Legnica (101,3 tys.), Kalisz (103,4), Koszalin (108,6), Chorzów (110,3), Tarnów (111,4), Włocławek (113,9), Wałbrzych (116,7), Płock (122,2), Elbląg (122,4), Dąbrowa Górnicza (123,4), Tychy (128,6), Rybnik (140,1), Ruda Śląska (140,7), Bytom (172,3), Bielsko-Biała (173,0), Zabrze (177,2), Gliwice (184,4), Sosnowiec (209,3), Radom (217,2), Częstochowa (230,1) i Gdynia (247,8).

Zakres czasowy to lata 2004-2014, czyli okres po wstąpieniu Polski do UE. Wydaje się on na tyle długi, by można było zaobserwować dość trwale trendy, nieobarczone przypadkowością. Ponadto, aby tego uniknąć, w przypadku niektórych wskaźników do porównań brano pod uwagę okresy dwuletnie (2004-2005 i 2013-2014).

Badano cały zbiór miast (913 jednostek), przy czym ze względu na przyjęte wskaźniki i kryteria oraz dostępność danych statystycznych nie było możliwe rozdzielenie miast i obszarów wiejskich w gminach miejsko-wiejskich.

Szczegółowe kryteria i wskaźniki

Rozważano wzięcie pod uwagę około 20 wskaźników, a ostatecznie przyjęto następujących 7.

1. Zmiana rejestrowanej liczby ludności (2004-2014), w stosunku do średniej zmiany w kraju w tym samym okresie. Jest to wskaźnik pośredni, pokazujący po części zmianę atrakcyjności osiedleńczej miasta, wywołanej m.in. spadkiem lub zbyt niskim wzrostem funkcji miejskich, decydujących o miejscach pracy, jakości życia, itp. W przypadku liczby ludności należy podkreślić, że są to wartości rejestrowane, nieuwzględniające przeszacowań i niedoszacowań związanych z nierejestrowanymi migracjami i niedopełnianiem przepisów meldunkowych (Śleszyński, 2014c). Jak wskazują inne badania w gminach województwa mazowieckiego (Śleszyński, 2011), peryferyjnie położone miasta średnie mają z tego powodu przeszacowaną liczbę ludności, a miasta w obrębie najatrakcyjniejszych aglomeracji – niedoszacowaną. Ponadto nie uwzględniano zmian granic terytorialnych (głównie poszerzania niektórych ośrodków), ale w zbiorze miast średnich miało to znacznie mniejsze znaczenie niż nierejestrowane migracje.
2. Prognoza liczby ludności GUS do 2035 r. w powiecie według danych zwyfikowanych przez autora, uwzględniających wpływ emigracji zagranicznej (zob. więcej w: Śleszyński, 2013, 2016b), w stosunku do średniej w kraju w tym samym czasie. Jest to wskaźnik pośredni, długookresowy, obrazujący kumulację różnych czynników przyrostu naturalnego i salda migracji w dłuższym okresie.
3. Zmiana liczby bezrobotnych (2004-2014), w stosunku do średniej zmiany w kraju w tym samym okresie. Jest to wskaźnik pośredni, ale silnie skorelowany z funkcjami gospodarczymi, gdyż liczba miejsc pracy (à rebours do liczby bezrobotnych) jest bezpośrednio związana z rozwojem funkcji różnego typu.

4. Zmiana udziału dochodów własnych w budżetach gmin (2004-2014), w stosunku do średniej zmiany w kraju w tym samym okresie. Również wskaźnik pośredni silnie skorelowany z funkcjami gospodarczymi, gdyż obrazuje kondycję gospodarczą przedsiębiorstw, dochody ludności (głównie z wynagrodzeń), podatki lokalne itp.
5. Zmiana liczby udzielonych noclegów (2004/2005-2013/2014), w stosunku do średniej zmiany w kraju w tym samym okresie. Jest to wskaźnik bezpośredni, dotyczący szeroko rozumianej funkcji turystycznej. Co ciekawe, z punktu widzenia celów niniejszej analizy wskaźnik ten jest szczególnie interesujący nie ze względu na „typową” turystykę wypoczynkową, ale z powodu identyfikacji rozwoju funkcji egzogenicznych, polegających na większej wymianie (cyrkulacji) osób z powodów imprez masowych, podróży biznesowych, itp.
6. Zmiany liczby zarejestrowanych podmiotów gospodarczych (2004-2014), w stosunku do średniej zmiany w kraju w tym samym okresie. Jest to wskaźnik bezpośredni, dotyczący struktury gospodarczej, mający jednak ograniczenia ze względu na nieścisłości w ewidencji. W przyszłości korzystniejsze byłoby oparcie się na danych izb skarbowych.
7. Zmiany liczby siedzib największych spółek wg Listy 2000 Rzeczypospolitej (2004-2013), w stosunku do średniej zmiany w kraju w tym samym okresie. Jest to wskaźnik bezpośredni, dotyczący ważnej funkcji miastotwórczej: decyzyjno-kontrolnej.

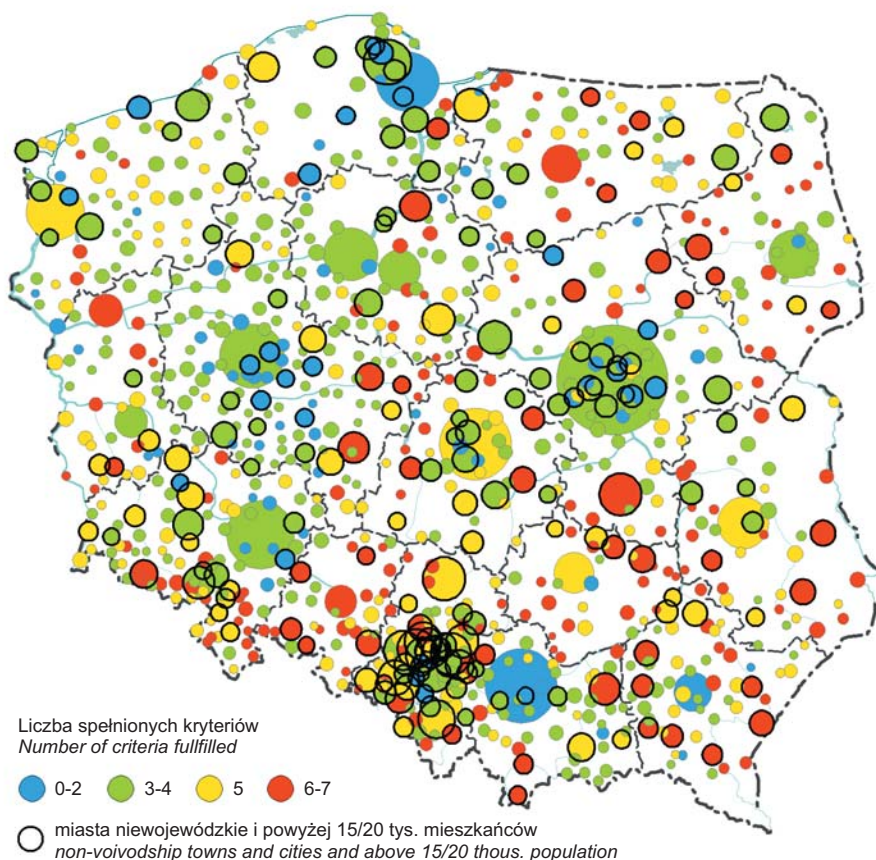
Dane wymienione w punktach 1 oraz 3-5 pochodziły z Banku Danych Lokalnych GUS, w punkcie 2 – z prognozy GUS (GUS 2016), a w punkcie 7 – z analiz wykonywanych w IGiPZ PAN (Śleszyński, 2007, 2015b). Nieprzydatne lub niedostępne okazały się m.in. wskaźniki:

- dochody budżetów gmin z podatków CIT (stwierdzono zbyt duże „skoki” wartości z powodu przypadkowości tych dochodów zwłaszcza w mniejszych miastach);
- liczba przedsiębiorstw w określonych branżach (nieporównywalność klasyfikacji PKD 2004 i 2007);
- liczba uczestników imprez masowych (zbyt duże „skoki” wartości z powodu przypadkowości zjawiska);
- liczba placówek określonego typu, np. w handlu, kulturze, nauce itp. (zbyt duża prachołność zebrania danych, brak odpowiednich baz);
- liczba podmiotów metropolitalnych (brak danych);
- lokalizacje urzędów, instytucji (zbyt duża prachołność zebrania danych).

Tracenie funkcji społeczno-gospodarczych (etap 1)

Zbiór wszystkich 913 miast (gminy miejskie i miejsko-wiejskie) pod względem występowania liczby spełnianych kryteriów prezentuje rycina 3. Natomiast w tabeli 2 zestawiono miasta według liczby spełnionych kryteriów tracenia funkcji społeczno-gospodarczych w Polsce w latach 2004-2014 r. oraz grup wielkościowych i statusu administracyjnego.

Jeśli chodzi o interpretację procesów przedstawionych na mapie oraz ujętych syntetycznie w tabeli, to zwracają uwagę dwie prawidłowości. Pierwsza, najbardziej charakterystyczna, dotyczy znacznie mniejszego nasilenia tracenia funk-

Ryc. 3. Nasilenie procesów tracenia funkcji społeczno-gospodarczych w miastach Polski w latach 2004-2014 (zbiór 913 gmin miejskich i miejsko-wiejskich)

Intensification of the processes entailing loss of socio-economic functions in Polish cities in the years 2004-2014 (for a set of 913 gminas in the urban and urban-rural categories)

Opracowanie własne / Author's own elaboration.

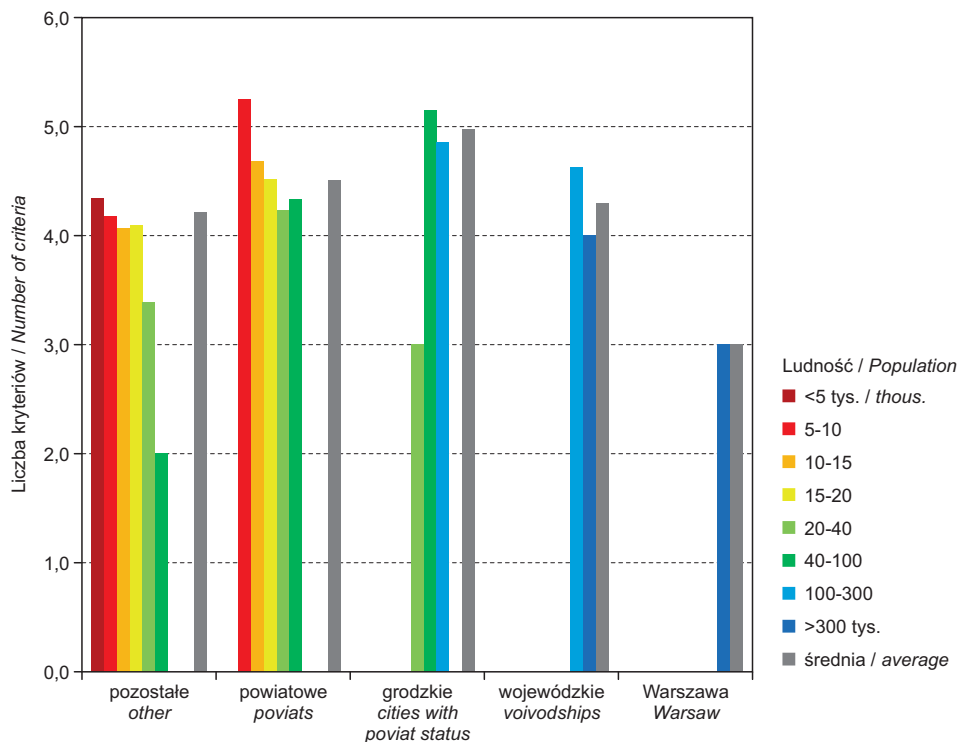
cji społeczno-gospodarczych w grupie miast największych i o wysokim statusie administracyjnym. Tendencja ta odwraca się wraz ze spadkiem rangi administracyjnej oraz liczby populacji. Przykładowo w grupie miast powyżej 200 tys. mieszkańców tylko 1 miasto spełniało 6 na 7 kryteriów (i było to równocześnie miasto niewojewódzkie – Radom), natomiast w grupie miast najmniejszych – 53 spośród 302 wszystkich spełniały 6 lub 7 kryteriów. Łącznie miast spełniających 7 kryteriów było 42, 6 kryteriów – 155, 5 kryteriów – 226, 4 kryteria – 252, 3 kryteria – 153, 2 kryteria – 61, 1 kryterium – 19 i 0 kryteriów – 5. Co ciekawe, jeśli uśredni się wyniki dla poszczególnych kategorii, to wówczas w poszczególnych kategoriach administracyjnych da się też zaobserwować taką prawidłowość, że im większy potencjał ludnościowy, tym na ogół rzadszy spadek znaczenia funkcji; ryc. 4). Prawidłowość ta występuje także w miastach powiatowych grodz-

Tabela 2. Miasta według liczby spełnionych kryteriów tracenia funkcji społeczno-gospodarczych w Polsce w latach 2004-2014 r. oraz grup wielkościowych i statusu administracyjnego
Towns and cities in Poland by numbers of fulfilled criteria for loss of socio-economic functions in the years 2004-2014, as well as grouped in terms of population size and administrative status

Kategoria Category	Liczba spełnionych warunków tracenia funkcji Number of fulfilled criteria of loss function								Razem Total
	0	1	2	3	4	5	6	7	
według grup wyróżnionych na podstawie liczby mieszkańców w 2014 (tys.) according to groups selected by population number in 2014 ('000)									
<5		5	16	53	94	81	36	17	302
5-10	1	3	13	34	59	41	35	9	195
10-15	1	3	5	20	26	30	24	2	111
15-20	2	1	5	14	18	23	18	2	83
20-40	1	6	15	20	23	23	15	8	111
40-100		1	4	10	19	16	18	4	72
100-300			1		11	9	8		29
>300			2	2	2	3	1		10
według grup wyróżnionych na podstawie statusu administracyjnego according to groups selected by administrative status									
Stolica kraju				1					1
Stolica województwa			3	1	5	4	4		17
Miasto powiatowe grodzkie				3	14	14	15	2	48
Miasto powiatowe (niegrodzkie)		8	16	39	64	64	60	15	266
Inne miasto	5	11	42	109	169	144	76	25	581
Razem	5	19	61	153	252	226	155	42	913

Opracowanie własne / Author's own elaboration.

kich, ponieważ w kategorii 20-40 tys. mieszkańców, widocznej jako znaczne odstępstwo od stwierdzonej reguły, znajduje się tylko 1 miasto – Sopot, położone w centrum dużej aglomeracji trójmiejskiej.

Ryc. 4. Średnie nieważone wartości liczby spełnianych kryteriów tracenia funkcji według kategorii administracyjnych i wielkościowych miast

Unweighted average number of fulfilled criteria for loss of function by category and population size of urban centres

Opracowanie własne / Author's own elaboration.

Druga prawidłowość polega na tym, że im większy ośrodek, tym silniejsze jego pozytywne oddziaływanie na najbliższe otoczenie. W aglomeracji warszawskiej większość miast satelickich traciła do 4 spośród 7 analizowanych funkcji, a tylko nieliczne traciły 5 (Zielonka, Podkowa Leśna, Milanówek). Dość podobnie było w innych najsilniej rozwiniętych aglomeracjach: trójmiejskiej, poznańskiej czy krakowskiej, przy czym w tej ostatniej zwraca uwagę umacniająca się pozycja Krakowa (2 tracone funkcje, czyli równocześnie 5 uzyskanych w stosunku do innych). Z drugiej strony w większym stopniu traciły zwłaszcza peryferyjnie położone i mniejsze ośrodki, zlokalizowane właściwie we wszystkich częściach

kraju – na Warmii, Mazurach, Podlasiu, Lubelszczyźnie, Mazowszu, w Sudetach. Prawdliwość ta była natomiast mniej wyraźna na Pomorzu Zachodnim i Środkowym lub niewidoczna w Wielkopolsce.

Problem tracenia funkcji społeczno-gospodarczych a i obszary problemowe (etap 2)

W dalszej kolejności oparto się na wynikach wspomnianego już opracowania wykonanego w latach 2015-2016 w IGiPZ PAN na potrzeby delimitacji obszarów wzrostu i obszarów problemowych (Śleszyński i inni, 2017a, b). Z opracowania tego wykorzystano liczone odrębnie wartości wskaźników syntetycznych obszarów problemowych: społecznych i ekonomicznych i na potrzeby niniejszej delimitacji zsumowano je. Wyniki tego przekształcenia dla miast (gmin miejskich i miejsko-wiejskich) obrazuje rycina 5. We wspomnianym opracowaniu szczegółowo opisano zastosowaną metodologię i wskaźniki, zatem w tym miejscu nie będzie to powtarzane (pod ryciną wymienione są tylko nazwy 14 użytych wskaźników: 7 społecznych i 7 ekonomicznych). Warto jedynie wskazać, że podobnie jak w przypadku omówionej wcześniej analizy tracenia funkcji można mówić o pewnych prawidłowościach, w tym przypadku związanych z peryferyjnością. Im dalej położony ośrodek, tym syntetyczny wskaźnik „problemowości” jest generalnie wyższy i w skrajnych przypadkach przekracza 100 punktów (m.in. Lipsko, Biała Piska, Anopol, Kępice, Korsze, Ruciane-Nida, Chodecz, Goniądz, Lubień Kujawski).

Następnie porównano obydwie wskaźniki (tab. 3, ryc. 6). Okazuje się, że zgodnie z przewidywaniami „trzon” zbioru miast stanowią ośrodki mające wyniki przeciętne pod względem zarówno utraty funkcji, jak też syntetycznego wskaźnika obszarów problemowych. Podział na kilka kategorii ujawnia, że najwięcej było takich miast, w których wskaźnik wynosił 60-79 punktów i które w okresie 2004-2014 traciły 4-5 funkcji (łącznie 178 miast). Generalnie porównanie

Ryc. 5. Delimitacja społecznych i ekonomicznych obszarów problemowych – wyniki dla miast i gmin miejsko-wiejskich (na podstawie P. Śleszyński i inni, 2017a)

Zastosowane wskaźniki (głównie dla lat 2013-2014 i NSP 2011):

społeczne: (1) udział osób w wieku poprodukcyjnym (60/65+); (2) saldo zameldowań i wymeldowań na pobyt stały na 100 mieszkańców; (3) udział ludności w wieku 13 i więcej lat z wykształceniem wyższym; (4) średnie wyniki sprawdzianu końcowego w szkołach podstawowych; (5) udział osób korzystających z pomocy społecznej wg kryterium dochodowego; (6) najwyższa frekwencja w ogólnopolskich wyborach powszechnych; (7) syntetyczny wskaźnik dostępności czasowej do ośrodków usługowych różnego rzędu (Śleszyński, 2016c);

ekonomiczne: (1) Produkt Krajowy Brutto na 1 mieszkańca (w stosunku do średniej krajowej); (2) liczba podmiotów gospodarczych w usługach wyższego rzędu na 1000 mieszkańców; (3) dochody własne budżetów gmin na 1 mieszkańca; (4) powierzchnia użytkowa mieszkań oddana do użytku na 1 mieszkańca; (5) liczba bezrobotnych na 100 osób w wieku produkcyjnym; (6) wskaźnik towarowej dostępności potencjałowej (Rosik i Stępiak 2015); (7) udział terenów zabudowanych i zurbanizowanych.

dostarcza dowodów na pewną korelację między obydwoma zmiennymi. Choć wartości wskaźnika determinacji nie są wysokie ($R^2=0,11$), tendencja wzrostu wskaźnika syntetycznego wraz z traceniem funkcji społeczno-gospodarczych jest dość wyraźna.

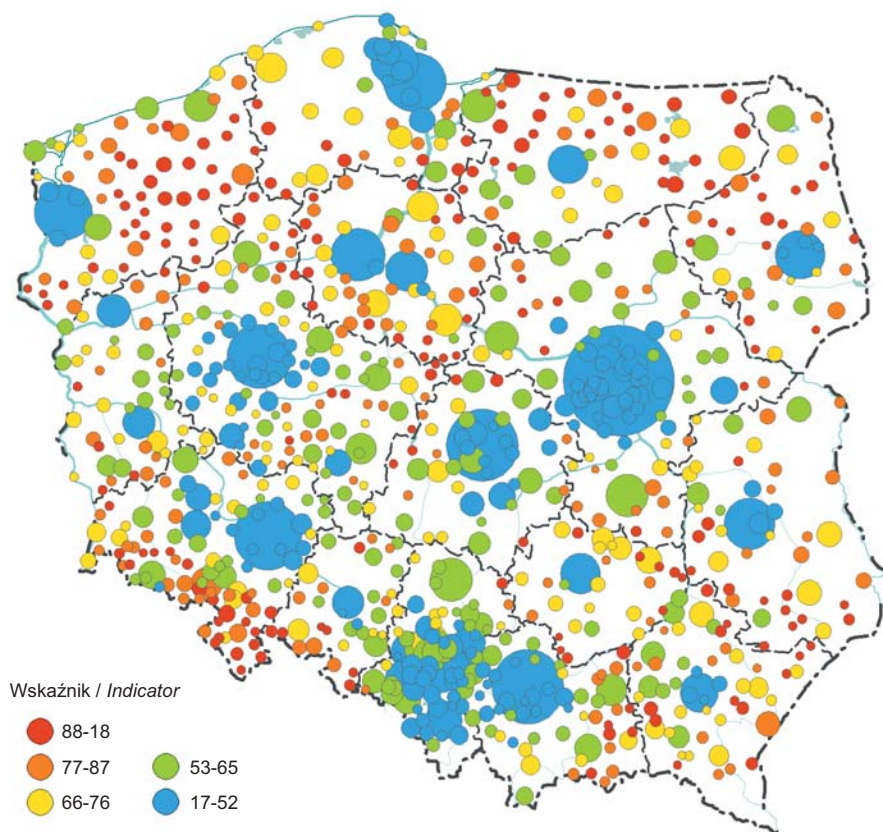

Fig. 5. Results for towns and cities of modified version of determination relating to social and economic problem areas in Poland (based on Śleszyński *et al.* 2017a)

Indicators used (mainly for 2013-2014 or in the 2011 census)

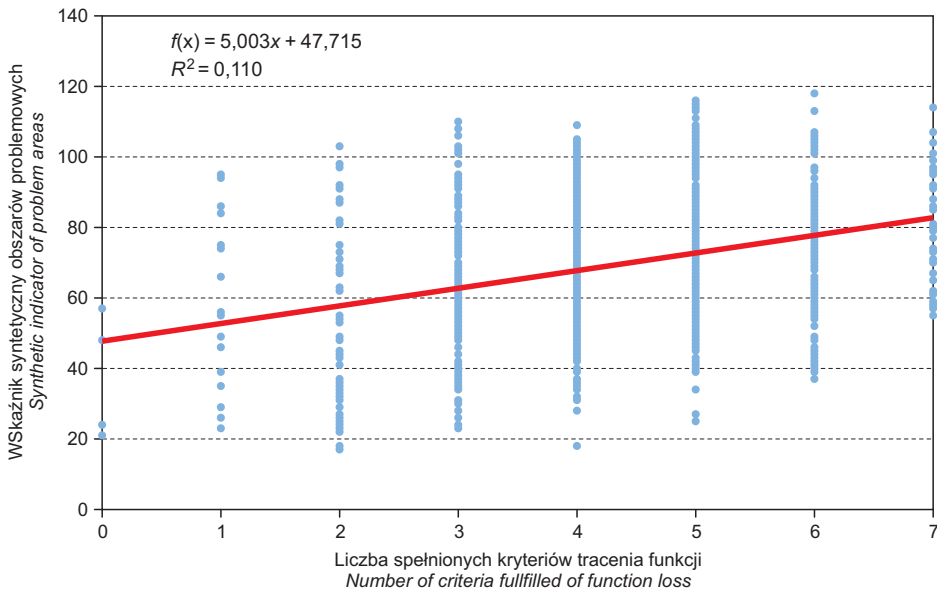
Social indicators: (1) share of populace accounted for by people of post-productive age (60/65+); (2) balance between people registering and deregistering permanent stays, expressed per 100 inhabitants; (3) share of populace aged 13 and over with higher education; (4) mean primary-school test result; (5) share of populace on welfare, in line with income; (6) peak turnout at general elections; (7) synthetic index of temporal access to centres offering lower- or higher-order services;

Economic indicators: (1) GDP per inhabitant (as related to national average); (2) no. of businesses in higher-order services per 1000 inhabitants; (3) own incomes in the budget of the gmina (local-authority area) expressed per inhabitant; (4) utilisable area of dwellings given over for use expressed per inhabitant; (5) number unemployed per 100 people of productive age; (6) index of potential commercial accessibility (after P. Rosik and M. Stępnia, 2015); (7) share of land that is built-up and urbanised.

Tabela 3. Miasta według liczby spełnionych kryteriów tracenia funkcji społeczno-gospodarczych oraz syntetycznego wskaźnika obszarów problemowych
Towns and cities by number of fulfilled criteria for the loss of socio-economic functions and the synthetic indicator of problem areas

Wskaźnik syntetyczny obszarów problemowych (pkt) <i>Synthetic index of problem areas (points)</i>	Liczba spełnionych warunków tracenia funkcji <i>Number of fulfilled criteria of functions loss</i>								Razem <i>Total</i>
	0	1	2	3	4	5	6	7	
17-39	3	6	28	25	15	5	2	–	84
40-59	2	5	12	41	67	48	32	5	212
60-79	–	4	9	49	90	88	63	16	319
80-99	–	4	10	32	62	61	42	15	226
100-118	–	–	2	6	18	24	16	6	72
Razem / <i>Total</i>	5	19	61	153	252	226	155	42	913

Opracowanie własne / Author's own elaboration.

Ryc. 6. Porównanie wskaźników tracenia funkcji i syntetycznego obszarów problemowych dla miast Polski

Comparison of indicators of loss of function and synthetic problem areas for Polish towns and cities

Opracowanie własne / Author's own elaboration.

Wybór miast średnich wymagających wsparcia (etap 3)

W ostatnim etapie ze zbioru wszystkich analizowanych 913 ośrodków należało wyodrębnić podzbiór miast średnich, przewidzianych do wsparcia. Ta część opracowania miała charakter najbardziej ekspercki i niedający się jednoznacznie skwantyfikować. Zdecydowano się na sposób postępowania, w którym:

- 1) możliwy będzie nie tylko wybór, ale i podział ośrodków na kilka kategorii;
- 2) ze względów praktycznych typologia powinna być możliwie prosta i zrozumiała;
- 3) liczba wybranych miast będzie odzwierciedlała możliwości realnego wsparcia średnich miast narzędziami polityki rozwoju w pierwszej kolejności (zastrzeżono jednak, że nie będzie to blokowało możliwości ubiegania się o środki finansowe za pośrednictwem resortu rozwoju przez inne miasta).

W nawiązaniu do ostatniego punktu uznano (zgodnie z propozycjami Ministerstwa Rozwoju), że liczebność końcowego zbioru miast nie powinna przekroczyć połowy liczby wszystkich ośrodków (czyli powinna wynieść około 125-130 jednostek, na 255 miast zdefiniowanych jako średnie).

Mając tak zdefiniowane ogólne założenia, najpierw zaproponowano dwucelową typologię zawierającą 4 typy będące „skrzyżowaniem” poziomu tracenia funkcji ze stanem rozwoju społeczno-gospodarczego, w tym zwłaszcza z sytuacją na rynku pracy:

- a) spadek znaczenia funkcji, pogarszanie sytuacji społeczno-gospodarczej,
- b) spadek znaczenia funkcji, poprawa sytuacji społeczno-gospodarczej,
- c) wzrost znaczenia funkcji, pogarszanie sytuacji społeczno-gospodarczej,
- d) wzrost znaczenia funkcji, poprawa sytuacji społeczno-gospodarczej.

Powyższy podział oddaje najprostsze możliwe kombinacje zmian, zachodzące w przypadku funkcji i sytuacji społeczno-gospodarczej miast. Zakłada się, że z punktu widzenia efektywnego zagospodarowania przestrzennego i rozwoju regionalnego optymalna jest sytuacja opisana w punkcie d, tj. „wzrost znaczenia funkcji, poprawa sytuacji społeczno-gospodarczej”. Częściowo (krótkotrwale) akceptowalna jest też sytuacja opisana w punkcie b „utrata funkcji, poprawa sytuacji społeczno-gospodarczej”, gdyż sama poprawa w sensie dochodów ludności, liczby miejsc pracy, spadku bezrobocia, koniunktury, inwestycji, itd. może być krótkotrwała, związana np. z dopływem funduszy unijnych i w ten sposób nie będzie warunkiem wystarczającym do osiągnięcia trwałego rozwoju w dłuższej perspektywie. Zapewnić to może tylko stabilne posiadanie przez dany ośrodek funkcji różnego typu, zwłaszcza w układzie heterogenicznym (zróznicowanie funkcji). Pozostałe sytuacje są nieakceptowalne z punktu widzenia celów polityki rozwoju, w tym szczególnie złe są okoliczności, w których ośrodki zarówno tracą różne funkcje, jak też pogarszają swoją sytuację społeczno-gospodarczą. Uznano

zatem, że spośród wymienionych czterech nadrzędnych typów, wsparciem należy objąć przede wszystkim typ pierwszy, mający najgorsze obydwa wskaźniki.

Kolejnym krokiem był wybór miast, przeznaczonych do objęcia programami wsparcia. Jak zaznaczono wcześniej, koncepcja Ministerstwa Rozwoju zakładała skoncentrowanie się w pierwszej kolejności na nie więcej niż połowie ośrodków. Możliwe jest tu przyjęcie kilku dróg postępowania. Po pierwsze, można uszeregować miasta według cechy uznanej za wiodącą i ustalić próg odcięcia (np. wszystkie miasta, które tracą więcej niż 3 funkcje). Po drugie, można ważyć wskaźniki cząstkowe (tj. poszczególne funkcje, uznając, które są ważniejsze) i na tej podstawie opracować ostateczną klasyfikację. Po trzecie, można zastosować kombinację spełniania liczby traconych funkcji i sytuacji społeczno-gospodarczej w ten sposób, aby umożliwiała ona wybór miast nie tylko równocześnie tracących funkcje i mających pogarszającą się kondycję społeczno-gospodarczą, ale także różne przypadki pośrednie, związane również z bardziej negatywną sytuacją w zakresie jednego ze wskaźników, a umiarkowanym stanem drugiego. Zdecydowano się na to ostatnie rozwiązanie, gdyż umożliwia ono dość elastyczne połączenie obydwu sposobów wyróżnienia miast ze względu na zmiany funkcji i sytuacji społeczno-gospodarczej.

W nawiązaniu do powyższego przyjęto, że aby spełnić warunek przynależności do ostatecznej listy miast wymagających wsparcia w pierwszej kolejności, należy wybrać ośrodki spełniające następujące warunki (tab. 4):

- strata co najmniej 5 funkcji i syntetyczny wskaźnik „problemowy” na poziomie 55 i więcej punktów;
- utrata co najmniej 4 funkcji i syntetyczny wskaźnik „problemowy” na poziomie 60 i więcej punktów;
- strata co najmniej 3 funkcji i syntetyczny wskaźnik „problemowy” na poziomie 70 i więcej punktów.

Zdecydowano się zatem na rozwiązanie, w którym obydwa wskaźniki wzajemnie się uzupełniają. Jeśli jeden z nich ma nawet niższy poziom, to o kwalifikacji do grupy miast wymagających wsparcia polityką rozwoju decyduje wysoka wartość drugiego. Taka komplementarność pozwala na dosyć wyczerpujący wybór miast, które z różnych względów powinny być objęte programami wsparcia. Zaproponowany sposób postępowania ma też tę zaletę, że jest elastyczny i można tak manewrować liczbą traconych funkcji lub wskaźnikiem syntetycznym obszarów problemowych, że w zależności od ustalonych progów odcięcia możliwe jest przyjmowanie szerszej lub węższej listy miast.

Łącznie w powyższy sposób wybrano 122 miasta spośród 255 średnich miast. Wyniki delimitacji przedstawiono na rycinie 7 i w tabeli 5. W zależności od kombinacji wartości wskaźników, wyróżniono następujące 4 kategorie miast:

- 1) miasta kryzysowe,
- 2) miasta obniżającego się potencjału,

Tabela 4. Sposób wyboru miast wymagających wsparcia
(w komórkach liczba miast, spełniających dane warunki)
The method of selecting towns and cities requiring support
(in table cells the number of towns and cities fulfilling both conditions)

Nasilenie problemów społeczno-ekonomicznych (liczba punktów) <i>Intensification of socio-economic problems (number of points)</i>	<50	–	6	10	19	13	17	6	1
	50-54	–	2	7	10	6	1	–	–
	55-59	3	13	7	14	7	2	–	–
	60-69	3	14	22	9	10	–	1	–
	70-79	6	12	8	10	3	1	–	–
	80-96	2	3	4	3	–	–	–	–
		7	6	5	4	3	2	1	0
	Liczba spełnionych kryteriów pod względem tracenia funkcji (0-7)								

Opracowanie własne / Author's own elaboration.

- 3) miasta stagnujące,
- 4) miasta zagrożone marginalizacją².

W grupie **miast kryzysowych** (silna utrata funkcji i niekorzystna sytuacja społeczno-gospodarcza) znalazły się ośrodki o najgorszych wartościach obydwu branych pod uwagę wskaźników (6 lub 7 kryteriów spełniających warunek tracenia funkcji, syntetyczny wskaźnik obszarów problemowych 70 i więcej p.). Były to łącznie 23 miasta, w tym spośród większych m.in. Grudziądz, Ostrowiec Świętokrzyski, Starachowice, Nysa i Jasło. Są tu też trzy byłe miasta wojewódzkie (Chełm, Przemyśl i Zamość), ale trzon grupy stanowią ośrodki, w których przed 1989 r. był silnie rozwinięty przemysł. Spośród mniejszych miast warto wymienić m.in. Bartoszyce, Jarosław, Kamienną Górę czy Hrubieszów, których znalezienie się w tej grupie należy wiązać z peryferyjnym położeniem. Jednak do części przypadków można mieć pewne uwagi – wśród miast o najgorszych wskaźnikach znalazły się np. Prudnik i Nysa – miasta nieźle prosperujące, których słaba pozycja może być wynikiem niedoskonałości statystycznych, nierejestrujących wszystkich dochodów, np. transferów finansowych od emigrantów zagranicznych (w odniesieniu do Opolszczyzny zwraca na to uwagę R. Jończy, 2010).

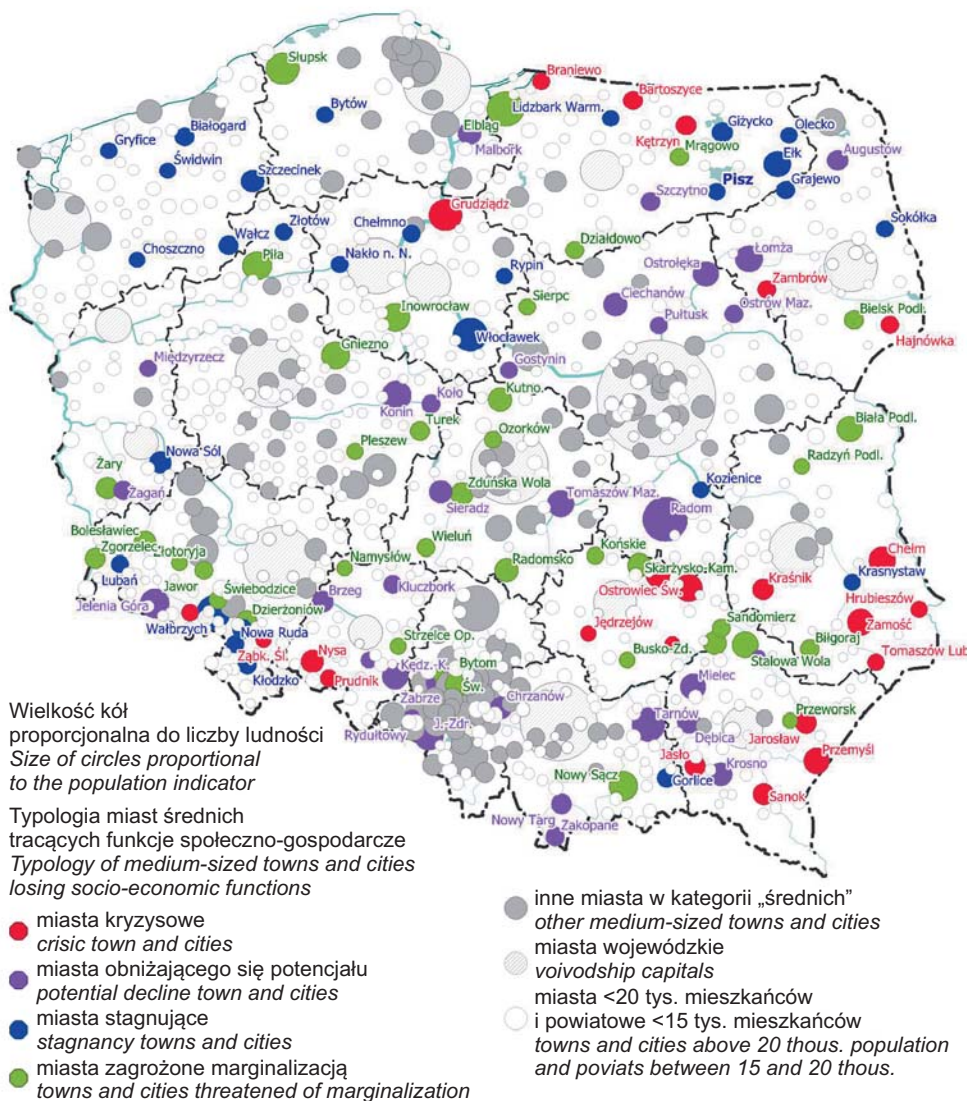
W drugiej grupie (6 lub 7 wskaźników o spełnionych kryteriach tracenia funkcji, wskaźnik obszarów problemowych 55-69 p.) znalazły się ośrodki zdefi-

² W końcowym dokumencie *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju* ze względów praktycznych nazwy te zastąpiono następującymi: bardzo silne tracenie funkcji, skrajnie zła sytuacja społeczno-gospodarcza (miasta kryzysowe); bardzo silne tracenie funkcji, zła sytuacja społeczno-gospodarcza (miasta obniżającego się potencjału); silne tracenie funkcji, skrajnie zła sytuacja społeczno-gospodarcza (miasta stagnujące); silne tracenie funkcji, zła sytuacja społeczno-gospodarcza (miasta zagrożone marginalizacją).

niowane jako **miasta obniżającego się potencjału** (silna utrata funkcji i niekorzystna sytuacja społeczno-gospodarcza). Były to 33 miasta, przede wszystkim były ośrodki wojewódzkie (Radom, Tarnów, Jelenia Góra, Łomża, Krosno, Ostrołęka, Ciechanów, Konin, Sieradz) oraz konurbacji katowickiej (Sosnowiec, Zabrze, Rydułtowy). Jest to zatem grupa, którą można identyfikować poprzez pryzmat stagnacji gospodarczej powodowanej najpierw upadkiem funkcji przemysłowej w początkowym okresie transformacji (pierwsza połowa lat 1990.), a następnie zmianą statusu administracyjnego w 1999 r. W przypadku miast konurbacji katowickiej ma znaczenie jeszcze różna atrakcyjność inwestycyjna w jej obrębie i tendencja do koncentracji czynników prorozwojowych tylko na wybranych obszarach, m.in. w Katowicach.

Grupę trzecią zidentyfikowano jako **miasta stagnujące** (4 lub 5 wskaźników o spełnionych kryteriach utraty funkcji, syntetyczny wskaźnik obszarów problemowych⁷⁰ lub więcej p.). Znalazło się tu 25 miast – bardzo zróżnicowanych wielkościami (Włocławek, Wałbrzych, Ełk), ale wyraźnie skoncentrowanych geograficznie w dwóch miejscach. Ośrodki te częściej występują w północnej Polsce i w regionie sudeckim.

Ostatnia, czwarta wyróżniona kategoria, to **miasta zagrożone marginalizacją** (od 3 do 5 spełnionych wskaźników utraty funkcji i wskaźnik obszarów problemowych na poziomie 55-69 p.). To najliczniejsza, 38-elementowa grupa, bez wyraźnych cech szczególnych zarówno pod względem historii społeczno-gospodarczej, jak i rozmieszczenia geograficznego. Znalazły się tu zarówno były miasta wojewódzkie (Słupsk, Nowy Sącz, Elbląg, Piła, Biała Podlaska), węzły transportowe (Kutno), miasta przygraniczne (Zgorzelec), jak i – co najbardziej zaskakujące – także ośrodki turystyczne (Mrągowo, Sandomierz, Busko-Zdrój, Złotoryja). Z punktu widzenia wykonanej typologii są to miasta o stosunkowo lepszych wskaźnikach tracenia funkcji społeczno-gospodarczych, jak też w mniejszym stopniu uznane za problemowe z punktu widzenia delimitacji obszarów tego typu (Śleszyński i inni, 2017a).

Ryc. 7. Typologia miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze
Typology of medium-sized urban centres losing socio-economic functions

Opracowanie własne / Author's own elaboration.

Tabela 5. Typologia miast średnich pod względem marginalizacji
Miasta uszeregowano w polach pod względem liczby ludności, powyżej 40 tys. mieszkańców
wytłuszczono, a powyżej 100 tys. mieszk. zapisano wersalikami

Typology of medium-sized urban centres in terms of marginalisation
Towns and cities are ranked in fields in terms of population: bold – over 40,000 inhabitants,
in capitals – over 100,000 inhabitants

Liczba punktów <i>Number of point</i> (0-100)		Liczba spełnionych kryteriów pod względem tracenienia funkcji (0-7) <i>Number of fulfilled criteria of function loss (0-7)</i>					
		utrata funkcji / <i>loss of function</i>			silna utrata funkcji <i>strong loss of function</i>		
		3	4	5	6	7	
Nasilenie problemów społeczno-ekonomicznych <i>Intensification of socio-economic problems</i>	niekorzystna sytuacja gospodarcza / <i>unfavourable economic situation</i>	55-59			Nowy Sącz Piła Gniezno Bolesławiec Żary Turek Strzelce Op.	SOSNOWIEC ZABRZE TARNÓW Jastrzębie-Zdrój Jelenia Góra Łomża Krosno Dębica Sieradz Chrzanów Kluczbork Pułtusk Krapkowie	Kędz.-Koźle Mielec Rydułtowy
	60-69		Inowrocław Kutno Zduńska Wola Świebodzice Działdowo Ozorków Pleszew Namysłów Radzyń Podlaski	BYTOM ELBLĄG Ślupsk Stalowa Wola Biała Podlaska Świętochłowice Tarnobrzeg Radomsko Skarżysko-Kam. Dzierżoniów Zgorzelec Biłgoraj Bielsk Podl. Sandomierz Jawor Wieluń Mrągowo Końskie Sierpc Busko-Zdrój Złotoryja Przeworsk	RADOM Tomaszów Maz. Ostrołęka Ciechanów Malbork Brzeg Augustów Zagań Szczytno Koło Ostrów Maz. Gostynin Międzyrzecz Nisko	Konin Nowy Targ Zakopane	

Nasilenie problemów społeczno-ekonomicznych <i>Intensification of socio-economic problems</i>		Liczba punktów <i>Number of point</i> (0-100)	Liczba spełnionych kryteriów pod względem tracenia funkcji (0-7) <i>Number of fulfilled criteria of function loss (0-7)</i>				
			utrata funkcji / <i>loss of function</i>			silna utrata funkcji <i>strong loss of function</i>	
		3	4	5	6	7	
silnie niekorzystna sytuacja gospodarcza <i>strongly unfavorable economic situation</i>	70-79	Szczecinek Złotów Rypin	WAŁBRZYCH Elk Wałcz Lubań Chełmno Nakło n. Not. Sokółka Bytów Gryfice Lidzbark Warm.	WŁOCŁAWEK Nowa Sól Bielawa Giżycko Gorlice Kłodzko Krasnystaw Kozienice	Grudziądz Ostrowiec Św. Chełm Przemyśl Starachowice Nysa Jasło Kraśnik Kętrzyn Kamienna Góra Tomaszów Lub. Ząbkowice Śl.	Zamość Sanok Jarosław Zambrów Jędrzejów Staszów	
	80-96	—	Białogard Świdwin Choszczno	Nowa Ruda Grajewo Olecko Pisz	Prudnik Hrubieszów Braniewo	Bartoszyce Hajnówka	

- miasta kryzysowe / *towns and cities in crisis* (23)
- miasta obniżającego się potencjału / *town and cities of declining potential* (33)
- miasta stagnujące / *stagnating towns and cities* (28)
- miasta zagrożone marginalizacją / *towns and cities threatened by marginalisation* (38)

Zakończenie

Analizy wykonane w ramach konsultacji eksperckich stały się merytorycznym, w tym kartograficznym wkładem do dokumentu rządowego pt. *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju*, przyjętego przez Radę Ministrów w lutym 2017 r. Bezpośrednią konsekwencją tego dokumentu było m.in. ogłoszenie w kwietniu 2017 r. pakietu działań dla 255 miast średnich, którego integralną częścią stał się wykaz 122 miast wskazanych w ekspertyzie jako najbardziej potrzebujące wsparcia. Rząd wyasygnował na te cele z przyznanych Polsce na lata 2014-2020 funduszy Unii Europejskiej – krajowych programów operacyjnych 2,5 mld zł na wsparcie konkretnych inicjatyw prorozwojowych, głównie infrastrukturalnych, mających pobudzić rozwój miast średnich.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju jest pierwszym po 1989 r. rządowym dokumentem strategicznym, w którym w tak dużym stopniu docenia się

szczególną rolę miast średnich w polityce rozwoju. Wysiłek naukowo-praktyczny był w ostatnich dwóch dekadach bowiem kierowany głównie w stronę metropolii (w związku z dominującym od początku transformacji przekonaniem o słuszności modelu polaryzacyjnego), a od pewnego czasu – także w stronę najmniejszych miast (w związku z silnymi przemianami polskiej wsi, suburbanizacją i innymi czynnikami). Kompleksowe badania miast średnich jako „stymulatorów” wzrostu były zaś niedoceniane. Prace ściśle dotyczące tej tematyki są wciąż sporadyczne (Runge i Sitek, 2008; Heffner, 2009; Dziemianowicz i inni, 2011; Szmytkowska, 2017). Jakkolwiek wyrażany jest dość mocno postulat uprawiania takiej tematyki (Runge, 2012; Szmytkowska, 2017), na tle ukazujących się wielu prac „miejskich” zauważa się też bardzo mało opracowań *stricte* naukowych, które dotyczyłyby całego kraju (Płaziak, 2005; Kamińska i Mularczyk, 2007; Kaczmarek, 2008; Runge i Sitek, 2008; Szymańska, 2009; Panecka-Niepsuj, 2012, 2013, 2015; Runge, 2013).

Taki stan stanowi poważny regres w stosunku do badań i koncepcji powstałych po II wojnie światowej, a zwłaszcza okresu lat 1970., kiedy problematyka miast średnich przeżywała swój największy rozkwit (Dziewoński i Iwanicka-Lyrowa, 1971; Werwicki, 1973 i inni), przyczyniając się w dużej mierze do powstania koncepcji policentrycznego rozwoju kraju (por. Dziewoński i Malisz, 1978). Nie może być tutaj stawiany argument, że od blisko trzech dekad Polska rozwija się w zupełnie odmiennych warunkach polityczno-gospodarczych i tym samym koncepcje powstałe w poprzednim ustroju straciły na aktualności. System osadniczy jest bowiem względnie trwałe, a korzyści z jego policentryczności są szczególnie przydatne właśnie w warunkach wolnorynkowych (Kunzmann, 2010).

Problem utraty funkcji, znaczenia w hierarchii osadniczej oraz ogólnie kryzysu gospodarczego miast średnich w Polsce wydaje się być coraz poważniejszy. Wymaga zatem szczególnej uwagi, w sferze zarówno praktycznej, jak i naukowej. Ośrodki te były dotychczas, jak wspomniano, niedoceniane w polityce rozwoju, tymczasem to one odpowiadają w największej mierze za stabilizację policentrycznego systemu osadniczego i równowagę rozwoju w miejscach, w których z naturalnych względów nie działają impulsy rozwojowe z największych metropolii.

Piśmiennictwo / References

- Adams N., Cotella G., Nunes R. (red.), 2011, *Territorial Development, Cohesion and Spatial Planning. Knowledge and policy development in an enlarged EU*, Routledge, London.
- Bagdziński S.L., Maik W., Potoczek A. (red.), 1995, *Polityka rozwoju regionalnego i lokalnego w okresie transformacji systemowej*, Wydawnictwo UMK, Toruń.
- Domański R., 1980, *Dostępność, efektywność i przestrzenna organizacja*, Przegląd Geograficzny, 52, 1, s. 3-39.
- Dziemianowicz W., Szlachta J., Szmigiel-Rawska K. (red.), 2011, *Subregionalne bieguny wzrostu*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa.
- Dziewoński K., Iwanicka-Lyrowa E. (red.), 1971, *Studia z geografii średnich miast w Polsce. Problematyka Tarnowa*, Prace Geograficzne, 82, Instytut Geografii PAN, Warszawa.

- Dziewoński K., Malisz B., 1978, *Przekształcenia przestrzenno-gospodarczej struktury kraju*, Studia KPZK PAN, 62, Warszawa.
- Eberhardt P., 1986, *Krajowy system osadniczy*, Czasopismo Geograficzne, 57, 1, s. 21-46.
- Grochowski M., 2014, *Best Metropolises – Best development conditions in European metropolises: Paris, Berlin and Warsaw*, Geographia Polonica, 87, 1, s. 169-172.
- Gruhcociak H., 2012, *Delimitacja lokalnych rynków pracy w Polsce*, Przegląd Statystyczny, 2, s. 277-297.
- GUS, 2012, *Prognoza ludności na lata 2014-2050*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Heffner K., 2009, *Aglomeracje średniej wielkości jako bieguny wzrostu i obszary strategicznej interwencji w regionach międzymetropolitalnych*, [w:] Z. Makiela (red.), *Potencjalne metropolie ze szczególnym uwzględnieniem Polski Wschodniej*, Studia KPZK PAN, 125, s. 10-17.
- Jończy R., 2010, *Migracje zagraniczne z obszarów wiejskich województwa opolskiego po akcesji Polski do Unii Europejskiej: wybrane aspekty ekonomiczne i demograficzne*, Instytut Śląski, Opole.
- Kaczmarek T., 2008, *Zmiany struktury funkcjonalnej średnich miast w Polsce*, Biuletyn KPZK PAN, Warszawa, 182, s. 177-196.
- Kamińska W., Mularczyk M., 2007, *Rozwój mikrofirm średnich miast w Polsce w latach transformacji gospodarki narodowej*, [w:] J. Lach, M. Borowiec, T. Rachwał (red.), *Procesy transformacji społeczno-ekonomicznych i przyrodniczych struktur przestrzennych*, Wydawnictwo Naukowe AP, Kraków, s. 190-198.
- Komornicki T., Korcelli P., Siłka P., Śleszyński P., Świątek D., 2014, *Powiązania funkcjonalne pomiędzy polskimi metropoliami*, IGiPZ PAN, Wydawnictwo Akademickie Sedno, Warszawa.
- Konceptcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*, 2012, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa (dokument przyjęty uchwałą Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r.).
- Korcelli P., 1999, *Warszawa i aglomeracja warszawska: tendencje, perspektywy, zagrożenia rozwoju*, [w:] P. Korcelli (red.), *Agglomeracje miejskie w procesie transformacji*, cz. III, Zeszyty IGiPZ PAN, 43, Warszawa, s. 5-18.
- Korcelli P., 2008, *System osadniczy Polski – tendencje i uwarunkowania przemian*, [w:] T. Markowski (red.), *Konceptcja przestrzennego zagospodarowania kraju a wizje i perspektywy rozwoju przestrzennego Europy*, Studia KPZK PAN, 122, s. 30-42.
- Korcelli-Olejniczak E., 2004, *Funkcje metropolitalne Warszawy i Berlina w latach 1990-2002*, Prace Geograficzne, 198, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Korcelli-Olejniczak E., 2012, *Region metropolitalny – pojęcie, struktura przestrzenna, dynamika*, Prace Geograficzne, 235, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Korcelli-Olejniczak E., Korcelli P., 2015, *On European metropolisation scenarios and the future course of metropolitan development in Poland*, Geographia Polonica, 88, 1, s. 107-121.
- Kowalewski A., Mordasewicz J., Osiatyński J., Regulski J., Stępień J., Śleszyński P., 2014, *Ekonomiczne straty i społeczne koszty niekontrolowanej urbanizacji w Polsce – wybrane fragmenty raportu*, Samorząd Terytorialny, 25, 4 (280), s. 5-21.
- Kunzmann K.R., 2010, *Medium-sized towns, strategic planning and creative governance in the South Baltic Arc*, [w:] M. Cerreta, G. Conzilio, V. Monno (red.), *Making Strategies in Spatial Planning. Knowledge and Values*, Urban and Landscape Perspectives, 9, s. 27-45.
- Lijewski T., 2003, *Koncentracja ośrodków aktywności gospodarczej w Polsce w świetle list 500 firm*, Przegląd Geograficzny, 75, 3, s. 433-447.

- Liszewski S., 1994, *O hipotezach przekształceń systemu osadniczego w Polsce w warunkach transformacji*, Biuletyn KPZK PAN, 167, Warszawa, s. 97-101.
- Owsiński J.W., Śleszyński P., 2016, *Modelling of the social, economic and spatial transformations in the Province of Masovia*, Geographia Polonica, 89, 2, s. 251-257.
- Panecka-Niepsuj M., 2012, *Miejsce miast średnich w systemie osadniczym Polski*, [w:] A. Zborowski (red.), *Człowiek, społeczeństwo, przestrzeń. Tom 2*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Centrum Kultury Ekumenicznej, Myczkowce-Kraków, s. 85-106.
- Panecka-Niepsuj M., 2013, *Dostępność przestrzenna miast średniej wielkości w Polsce*, [w:] S. Siwek (red.), *Stare i nowe problemy badawcze w geografii społeczno-ekonomicznej. Tom 5*, Polskie Towarzystwo Geograficzne, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Sosnowiec, s. 173-189.
- Panecka-Niepsuj M., 2015, *Przestrzenne zróżnicowanie miast średniej wielkości w Polsce wg dojazdów do pracy*, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis*, 193, *Studia Geographica*, 9, s. 83-95.
- Parysek J., 2004, *Trajektorie rozwoju miast polskich w latach 1992-2002*, [w:] J. Parysek (red.), *Rozwój regionalny i lokalny w Polsce w latach 1989-2002*, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej UAM, Poznań, s. 117-132.
- Plaziak M., 2005, *Wybrane aspekty sytuacji demograficzno-społecznej średnich miast Polski w porównaniach regionalnych*, [w:] I. Jażdżewska (red.), *Współczesne procesy urbanizacji i ich skutki. XVIII Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, Wydawnictwo UŁ, s. 257-268.
- Rachwał T., 2015, *Structural changes in Polish industry after 1989*, *Geographia Polonica*, 88, 4, s. 575-606.
- Rogacki H., 2006, *Large industrial enterprises in Poland: changes in the regional pattern*, *Quaestiones Geographicae*, 25, s. 53-59.
- Rosik P., Stępnia M., 2015, *Monitoring of changes in road potential accessibility at municipality level in Poland, 1995-2015*, *Geographia Polonica*, 88, 4, s. 607-620.
- Rosner A., 2001, *Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania przemian strukturalnych w rolnictwie*, [w:] I. Bukraba-Rylska, A. Rosner (red.), *Wież i rolnictwo na przełomie wieków*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa, s. 47-62.
- Runge A., 2012, *Metodologiczne problemy badania miast średnich w Polsce*, *Prace Geograficzne*, 129, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków, s. 83-101.
- Runge A., 2013, *Rola miast średnich w kształtowaniu systemu osadniczego Polski*, Wydawnictwo UŚ, Katowice.
- Runge A., Sitek S., 2008, *Struktura budżetów miast średnich w Polsce jako determinanta ich rozwoju*, [w:] J. Słodczyk, D. Rajchel (red.), *Przekształcenia strukturalne miast i zrównoważony rozwój gospodarki miejskiej*, Uniwersytet Opolski, Opole, s. 43-52.
- Smętkowski M., 2007, *Delimitacja obszarów metropolitalnych – nowe spojrzenie*, [w:] G. Gorzelak, A. Tucholska (red.), *Rozwój, region, przestrzeń*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, EUROREG, Warszawa, s. 215-233.
- Smętkowski M., 2015, *Spatial patterns of regional economic development in Central and Eastern European countries*, *Geographia Polonica*, 88, 4, s. 539-556.
- Sokołowski D., 2014, *Niektóre uwarunkowania korekty podziału Polski na województwa*, *Przegląd Geograficzny*, 86, 4, s. 567-590.
- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju*, 2017, dokument przyjęty 14 lutego przez Radę Ministrów, Ministerstwo Rozwoju, Warszawa.
- Stryjakiewicz T. (red.), 2014, *Kurczenie się miast w Europie Środkowo-Wschodniej*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

- Suliborski A., 1983, *Niektóre problemy badań funkcji miast w świetle podstawowych założeń koncepcji systemowej*, Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Geographica, 2, s. 3-16.
- Szafrańska E., 2015, *Transformations of large housing estates in post-socialist city: The case of Łódź, Poland*, Geographia Polonica, 87, 1, s. 77-94.
- Szejgiec B., Komornicki T., 2015, *Spatial differentiation of Polish export linkages*, Geographia Polonica, 88, 1, s. 173-178
- Szymkowska M., 2017, *Kreacje współczesnego miasta. Uwarunkowania i trajektorie rozwojowe polskich miast średnich*, Wydawnictwo UG, Gdańsk.
- Szymańska W., 2009, *Warunki życia ludności średnich miast w Polsce*, [w:] I. Jażewicz (red.), *Współczesne problemy przemian strukturalnych przestrzeni geograficznej*, Akademia Pomorska, Słupsk, s. 300-319.
- Śleszyński P., 2007, *Gospodarcze funkcje kontrolne w przestrzeni Polski*, Prace Geograficzne, 213, IGI PZ PAN, Warszawa.
- Śleszyński P., 2008, *Ocena powiązań gospodarczych i kapitałowych między miastami*, [w:] K. Saganowski, M. Zagrzejewska-Fiedorowicz, P. Zuber (red.), *Ekspertyzy do Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2008-2033. Tom I*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, s. 335-391.
- Śleszyński P., 2009, *Dostępność metropolii jako warunek konkurencyjności polskiej przestrzeni*, Mazowsze. Studia Regionalne, 2, s. 53-71.
- Śleszyński P., 2011, *Oszacowanie rzeczywistej liczby ludności gmin województwa mazowieckiego z wykorzystaniem danych ZUS*, Studia Demograficzne, 2(160), s. 35-57.
- Śleszyński P., 2013, *Prawidłowości różnicowań przestrzennych emigracji zagranicznej z Polski po 1989 r.*, Studia Migracyjne-Przegląd Polonijny, 39, 3, s. 37-62.
- Śleszyński P., 2014a, *Delimitation and typology of functional urban regions in Poland based on commuting*, 2006, Geographia Polonica, 87, 2, s. 317-320.
- Śleszyński P., 2014b, *Transport- and settlement-related time efficiency of road journeys taken in Poland*, Geographia Polonica, 87, 1, s. 157-160.
- Śleszyński P., 2014c, *W sprawie prognozy demograficznej i jej niektórych skutków*, [w:] Z. Strzelecki, E. Kowalczyk (red.), *Przemiany ludności w Polsce. Przyszłość demograficzna, Konferencja Jubileuszowa Rządowej Rady Ludnościowej*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa, s. 152-156.
- Śleszyński P., 2015a, *W sprawie optymalnego podziału terytorialnego Polski: zastosowanie analizy grawitacyjnej*, Przegląd Geograficzny, 87, 2, s. 343-359.
- Śleszyński P., 2015b, *Economic control functions in Poland in 2013*, Geographia Polonica, 88, 4, s. 701-708.
- Śleszyński P., 2016a, *Delimitacja miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze*, ekspertyza wykonana dla Ministerstwa Rozwoju na potrzeby *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa, maszynopis
https://www.mr.gov.pl/media/36353/Delimitacja_miasta_srednie_Sleszynski_SOR_listopad.pdf
- Śleszyński P., 2016b, *Współczesne i prognozowane uwarunkowania demograficzno-migracyjne w rozwoju miejskiego systemu osadniczego Polski*. XXIX Konwersatorium *Wiedzy o Mieście*, 1, s. 97-106.
- Śleszyński P., 2016c, *A synthetic index of the spatio-temporal accessibility of communes in Poland*, Geographia Polonica, 89, 4, s. 567-574.
- Śleszyński P., Bański J., Degórski M., Komornicki T., 2017a, *Delimitacja obszarów strategicznej interwencji państwa: obszarów wzrostu i obszarów problemowych*, Prace Geograficzne, IGI PZ PAN, 260, Warszawa.

- Śleszyński P., Bański J., Degórski M., Komornicki T., 2017b, *Delimitation of problem areas in Poland*, *Geographia Polonica*, 90, 2, s. 131-138.
- Taylor Z., Ciechański A., 2015, *Control functions within large cities and foreign direct investment in the transport sector: Empirical evidence from Poland*, *Geographia Polonica*, 88, 4, s. 557-573.
- Węclawowicz G., 2008, *Geopolityczne wymiary w kształtowaniu koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju*, [w:] P. Eberhardt (red.), *Problematyka geopolityczna ziem polskich*, *Prace Geograficzne*, 218, Warszawa, PAN IGiPZ, s. 319-332.
- Węclawowicz G., Bański J., Degórski M., Komornicki T., Korcelli P., Śleszyński P., 2006, *Przestrzenne zagospodarowanie Polski na początku XXI wieku*, *Monografie*, 6, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Werwicki A., 1973, *Struktura przestrzenna średnich miast ośrodków wojewódzkich w Polsce*, *Prace Geograficzne*, 101, IG PAN, Warszawa.
- Więckowski M., Michniak D., Bednarek-Szczepańska M., Chrenka B., Ira V., Komornicki T., Rosik P., Stępnia M., Szekely V., Śleszyński P., Świątek D., Wiśniewski R., 2014, *Road accessibility to tourist destinations of the Polish-Slovak borderland: 2010-2030 prediction and planning*, *Geographia Polonica*, 87, 1, s. 5-26.
- Wiśniewski R., Szejgiec-Kolenda B., Śleszyński P., 2016, *Population changes and population ageing in Poland between 1960 and 2011*, *Geographia Polonica*, 89, 2, s. 259-265.
- Wójcik M., 2016, *Selected problems of contemporary socio-spatial changes in peri-urban areas of the city of Łódź (Poland)*, *Geographia Polonica*, 89, 2, s. 169-186.
- Wyżnikiewicz B., 1997, *Regionalne zróżnicowanie siły ekonomicznej (na podstawie „Listy 500” największych przedsiębiorstw Gazety Bankowej)*, [w:] G. Gorzelak (red.), *Przemiany polskiej przestrzeni*, *Studia Regionalne i Lokalne*, 19 (52), Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego UW, Warszawa, s. 205-228.
- Zaborowski Ł., 2014, *Sieć ośrodków regionalnych w Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. Próba uporządkowania według czynników wielkości i odległości*, *Przełąd Geograficzny*, 86, 4, s. 591-620.

[Wpłynęło: sierpień; poprawiono: październik 2017 r.]

PRZEMYSŁAW ŚLESZYŃSKI

DETERMINATION AND TYPOLOGY OF MEDIUM-SIZED CITIES LOSING THEIR SOCIO-ECONOMIC FUNCTIONS

The work described in the current study represents further processing of results from an expert assessment carried out by the author in support of the Polish government's *Strategy for Responsible Development* (Śleszyński 2016a). As compared with the original, both the methodological part and description of research findings have been reworked considerably, with an attendant revision of terminology. The need for the work arises from the particular role the government document ascribes to medium-sized urban localities (larger towns or smaller cities), with this taken to denote a need for such urban centres to have their role in the settlement network enhanced, with a view to Poland's socio-economic development being better balanced.

Specifically, the typology applied draws on previous work to identify and delimit problem areas in Poland (Śleszyński *et al.* 2017a,b), with multi-criterion analysis performed

on the basis of 7 indicators that given localities are losing socio-economic functions. The indicators thus entail: 1. change in the registered population (2004-2014); 2. The population forecast for the years up to 2035 in the given *powiat* (county-level unit of administration), based on data verified by the author, and accounting for the impact of foreign emigration (see more in Śleszyński 2013, 2016b); 3. change in the numbers unemployed (2004-2014); 4. change in the own revenue in the budgets of local-authority areas (*gminy*) (2004-2014); 5. change in the amount of accommodation provided (2004/2005-2013/2014); 6. changes in the numbers of registered business entities (2004-2014); and 7. changes in the numbers of official seats of the largest companies as included in the 2000 List of Poland's *Rzeczpospolita* newspaper (2004-2013). The variables are expressed in relation to the average change characterising Poland in the given period.

A double-feature typology was then proposed by reference to 4 types that were the result of "a cross" or combination between the degree to which functions were being lost and the state of socio-economic development, including especially the situation on the labour market. The categories in question were: a) loss of functional significance + deterioration of the socio-economic situation; b) loss of functional significance + improvement in the socio-economic situation; c) increase in functional significance + deterioration of the socio-economic situation; d) increase in functional significance + improvement in the socio-economic situation.

The last stage consisted of the selection of 122 urban centres among the 255 defined as "medium-sized". These were the centres fulfilling the conditions of loss of a large number of functions (5 or more) and a poor socio-economic situation (55 and more points, cf. Fig. 7). In relation to this combination of level of loss of function and indication of the socio-economic situation the localities were then classified as: towns or cities (1) in crisis, (2) of decreased potential, (3) experiencing stagnation and (4) at risk of marginalisation.

In the group of urban centres in crisis (whose most characteristic features are a significant loss of function combined with an unfavourable socio-economic situation) there are those urban centres with the least-favourable values for both the aforesaid indicators. There were 23 such towns and cities, also including larger centres like Grudziądz, Starachowice and Jasło. Indeed, this group also incorporates three former voivodship capitals of city size and status (Chełm, Przemyśl and Zamość), though the core of the group comprises centres with well-developed industry prior to 1989. In the second group there are centres defined as of decreasing potential (with a significant loss of function plus an unfavourable socio-economic situation). This group includes 33 towns and cities, notably former voivodship urban centres of larger size (i.e. Radom, Tarnów and Jelenia Góra). The third group was identified as stagnating towns and cities, of which there were 25 extremely diversified in terms of size (for example including Włocławek, Wałbrzych and Elk), but markedly concentrated geographically in the north of Poland, or else in the Sudety region of the south-west. The fourth distinguished category comprises urban centres at risk of marginalisation. This proved to be the largest group, consisting of 38 towns and cities lacking in any particularly characteristic features, in terms of either socio-economic history or geographical distribution. The group incorporates both former voivodship capitals (like Słupsk, Nowy Sącz and Elbląg), transportation hubs (Kutno), borderland cities (Zgorzelec), and tourist centres (Mrągowo, Busko-Zdrój).

